

2.2 Поняття, види та склад медичних правовідносин

Кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [19].

«Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Закони, прийняті за останнє десятиліття, разом з «Основами законодавства України про охорону здоров'я» створили базу для офіційного визнання самостійної галузі правової науки — медичного права - комплексної галузь права, що включає сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини у сфері медичної діяльності (медичні правовідносини) [20-28].

Правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані нормами права. Це саме життя норми права. Правовідносини — явище складне для реального сприймання, їх не можна побачити чи сприйняти органами чуттів. Реально можна лише спостерігати конкретну поведінку людей, наприклад продавця і покупця, які реалізують свої суб'єктивні права, передбачені цивільним законодавством. Через правовідносини особи можуть реалізовувати свої права та обов'язки, задовольняти свої інтереси. Правовідносини виникають в конкретній поведінці суб'єктів правовідносин (громадян, організацій, підприємств та ін.).

Основні ознаки правовідносин є видом суспільних відносин фізичних чи юридичних осіб, організацій і спільнот; виникають на основі норм права; характеризуються наявністю сторін, які мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; здійснення суб'єктивних прав чи додержання юридичних обов'язків у правовідносинах що контролюється і забезпечується державою.

Медична діяльність є сукупністю різної складності суспільних відносин, які, за умови урегульованості нормами права, носять характер правових відносин. Специфічною ознакою таких суспільних відносин є те, що вони виникають, існують і розвиваються переважно з приводу особистих немайнових благ людини - життя і здоров'я.

Взаємовідносини лікаря і хворого є різновидом правових відносин, за яких обидва є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [29].

Медичні правовідносини — це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки.

Склад правовідносин			
суб'єкти	об'єкти	зміст	юридичні факти
Склад медичних правовідносин - це характеристика правовідносин з точки зору їх внутрішнього устрою і взаємозв'язку складових елементів:			
суб'єкти	об'єкт	зміст	
- що надають медичну допомогу.	- реальні матеріальні і духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин (особисті немайнові блага людини (життя і здоров'я), процес надання і результат медичної допомоги).	- суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які реалізуються в поведінці суб'єктів медичних правовідносин.	
- що отримують медичну допомогу.			
- що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення).			

Суб'єктами права є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків.

Суб'єктами правовідносин є:		
1) фізичні та юридичні особи	2) державні та громадські організації (органи держави, профспілки, партії, фонди, земляцтва, ветеранські, молодіжні організації тощо);	3) різні спільноти (трудовий колектив, нація, народ, населення відповідного регіону тощо).
Суб'єкти медичних правовідносин		
- що надають медичну допомогу (медичні заклади)	- що отримують медичну допомогу (пацієнти)	- що сприяють наданню медичної допомоги
державні, комунальні, приватні.	громадяни України, іноземні громадянами, особи без громадянства.	фінансово-економічні, кадрові, соціальні, юридичні службами установ охорони здоров'я.

Характеристика суб'єктів медичних правовідносин	
пацієнт	заклади охорони здоров'я, що надають діагностичні, профілактичні та лікувальні послуги
може вважатися особа якщо вона:	стають суб'єктом за наявності:
1) виявила бажання або дала згоду на надання їй медичних послуг лікувальною установою, що здійснює необхідні медичні послуги; щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників; 2) за медичними показниками потребує отримання медичної допомоги.	1) укладеного з пацієнтом договору на надання медичних послуг (незалежно від способу укладення договору); 2) організаційної єдності і відособленого майна, прямо або опосередковано призначеного для надання медичної допомоги; 3) державної реєстрації у встановленому законом порядку; 4) ліцензії на обраний вид діяльності; 5) положення в статутних документах і дозволу органу управління охорони здоров'я на здійснення цього виду лікування; 6) належної, підтвердженої документально кваліфікації медичного персоналу, що здійснює конкретні медичні втручання.

Наявність перерахованих вище ознак суб'єктів правовідносин свідчить про правомірність надання медичної допомоги.

Можна виділити три групи прав і обов'язків у правовідносинах з приводу надання медичної допомоги:

Права і обов'язки		
складають основу (суть) правовідносин	специфічні (закріплені за окремими категоріями громадян)	додаткові
про право пацієнта на отримання медичної допомоги і обов'язок медичного працівника її надавати.	до групи специфічних прав і обов'язків при здійсненні медичного втручання входять лише ті, які виникають у певних ситуаціях і обставинах.	можуть бути включені будь-які умови, що відповідають двом критеріям: 1) відповідність вимогам нормативно-правових актів. 2) досягнення згоди з їх приводу між суб'єктами правовідносин.
наприклад:		
- шанобливе і гуманне ставлення з боку медичного персоналу до пацієнтів; - вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; - відповідні вимоги до умов обстеження і лікування; - проведення на його прохання консультацій інших фахівців, - згода і відмова від медичного втручання тощо.	- право матері на перебування в стаціонарі з дитиною, що потребує догляду та обов'язок лікувальної установи забезпечити його реалізацію; - право пацієнта на оплачувану відпустку й інші компенсаційні заходи у зв'язку з перенесеним захворюванням і необхідністю реабілітаційних заходів; - право на проведення біомедичних досліджень за наявності певних умов та ін.	ті умовах, про які досягнута угода при укладанні договору на надання медичної допомоги (особливості харчування, післяопераційного догляду, окрему комфортабельнішу палату та інші аспекти знаходження пацієнта в стаціонарі).

Для того, щоб бути суб'єктами медичних правовідносин, необхідно мати правоздатність і дієздатність, котрі об'єднуються поняттям правосуб'єктності.

Цивільна правоздатність - здатність мати цивільні права та обов'язки мають усі фізичні особи. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження і припиняється у момент її смерті. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини; здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку.

Усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки. Вони мають усі особисті немайнові права, здатні мати усі майнові права встановлені Конституцією України, ЦКУ та іншим законом, а також цивільні права, що не встановлені законодавством, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства. Фізичні особи здатні мати обов'язки як учасник цивільних відносин (ЦКУ стаття 24-26).

Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється ЦКУ і залежить від віку, способу життя та стану здоров'я фізичної особи. Виходячи з цих умов існують наступні види цивільної дієздатності: часткова, неповна, повна, обмежена, визнання особи недієздатною.

Деліктоздатність — це обумовлена нормами права здатність суб'єктів нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення.

Правосуб'єктністю учасника медичних правовідносин слід розуміти передбачену нормами права здатність і можливість мати і користуватися суб'єктивними правами і нести юридичні обов'язки.

Об'єкти правовідносин
— це ті реальні соціальні блага, які задовольняють інтереси і потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Їх поділяють на матеріальні й духовні блага, дії суб'єктів, правовідносини, результати їх діяльності, в тому числі й духовні.

Зміст правовідносин складають права та обов'язки його учасників (суб'єктів) та рівень їх здійснення на практиці.

Зміст суб'єктивного права (можливість певної поведінки) включає можливості: діяти відповідно до свого бажання та користуватися соціальним благом, на оволодіння яким спрямоване суб'єктивне право; вимагати певних дій від зобов'язаної сторони; звертатися до суду, державного органу чи посадової особи щодо захисту свого права.

Змістом юридичних обов'язків (належної необхідної поведінки) є необхідність здійснення або нездійснення певних дій на вимогу уповноваженої сторони; юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання передбачених нормою права дій.

Види правовідносин	
1) за галузями права	а) конституційно-правові; б) кримінально-правові; в) цивільно-правові; г) трудові; д) сімейно-правові; є) фінансово-правові тощо;
2) за кількістю суб'єктів (учасників):	а) прості (між двома суб'єктами); б) складні (між трьома суб'єктами і більше);

3) за розподілом прав та обов'язків суб'єктів:	а) односторонні (кожен суб'єкт має або лише право, або лише обов'язки, наприклад договір займу); б) двосторонні (кожен суб'єкт має і права, і обов'язки, наприклад договір купівлі-продажу);
4) за характером дій зобов'язаного суб'єкта:	а) активні (суб'єкт повинен вчинити певні дії); б) пасивні (суб'єкт повинен утримуватися від вчинення певних дій);
5) за методом правового регулювання:	а) договірні (виникають за волевиявленням сторін); б) управлінські (виникають на основі одностороннього волевиявлення уповноваженої сторони);
6) за дією у часі:	а) довготривалі; б) короткотривалі;
7) за функціональною спрямованістю відповідних норм права:	а) регулятивні; б) охоронні.

Класифікація правових відносин у сфері охорони здоров'я	
- за співвідношенням взаємних прав і обов'язків суб'єктів:	
1) вертикальні	2) горизонтальні
- за напрямками медичної діяльності:	
	проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів;
	проведення заходів щодо профілактики виникнення особливо небезпечних інфекцій, проведення карантинних заходів тощо;
	надання безоплатної медичної допомоги;
	надання платних медичних послуг;
	здійснення заходів щодо програми добровільного медичного страхування;
	проведення медичних експертиз;
	здійснення примусових заходів медичного характеру тощо.
– за ступенем визначеності суб'єктного складу:	
1) абсолютно визначені	2) відносно визначені
– за характером дій зобов'язаного суб'єкта:	
активні, де змістом обов'язків є здійснення певних позитивних активних дій (виконання своїх обов'язків медичним персоналом тощо);	пасивні, що передбачають утримання від вчинення певних дій (не розголошувати лікарську таємницю тощо).

Юридичними фактами є конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Юридичні факти поділяються на окремі групи за такими показниками: юридичними наслідками - утворюючі, правозмінні, правоприпиняючі; складом — прості (складаються з однієї обставини, якої досить для настання юридичних наслідків), складні (сукупність окремих обставин); тривалістю у часі — одноактні (складаються з одноразового акту їх виявлення), тривкі, або сталі акти (тривають у часі); наявністю волі суб'єктів (щодо волі учасників) — події, дії. Події — обставини, що не залежать від волі людини (стихійне лихо, досягнення певного

віку, народження, смерть людини тощо). *Дії* — обставини, що залежать від волі людини. Дії бувають правомірні (відповідають вимогам правових норм) і неправомірні (протиправні — злочини, проступки).

Особливе значення мають юридичні факти, що є тими життєвими обставинами, з якими пов'язано виникнення, зміна або припинення правових відносин у сфері медичної діяльності.

Юридичні факти поділяються за їх зв'язком з індивідуальною волею суб'єкта на дві групи:		
події - це юридичні факти, що відбуваються незалежно від волі людини (надходження особи до лікувальної установи в без свідомому стані);	дії - це такі факти, настання яких залежить від волі і свідомості людей (згода особи на оперативне втручання).	
	правомірні (надання медичної допомоги, при зверненні пацієнта)	неправомірні (протизаконне вилучення органу або тканини для трансплантації)

Право тісно пов'язане зі свідомістю людей.

Правосвідомість є формою суспільної свідомості, сукупністю світоглядів, ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп, класів до права, його мети, до законності, правосуддя, їх уявлення про те, що є правомірним і що є неправомірним.

Правосвідомість — це не тільки знання чинних прав, їх основних принципів і вимог, а й свідоме ставлення до права, орієнтація людей на поведінку, що відповідає вимогам права. Розрізняють правосвідомість людини, певної соціальної групи, суспільства загалом.

Правосвідомість пов'язана із правовою системою, яку слід відрізняти від системи права (сукупності чинних правових норм і поділу їх на галузі та інститути). Під поняттям правової системи розуміють сукупність усіх взаємозв'язаних правових явищ у суспільстві: створення, реалізація, і охорона права, забезпеченість виконання правових норм, вплив права на суспільство, ставлення членів суспільства до чинного законодавства тощо.